

IRODALOM

FOLYÓIRATCIKKEK

DEMENY, P.: *Population policy dilemmas in Europe at the dawn of the twenty-first century*. (Népesedéspolitikai dilemmák Európában a 21. század küszöbén.) *Population and Development Review*, 2003/1. 1–28. p.

Európában a népesség évi átlagos növekedési üteme az 1950 és 1975 közti 8,4 ezrelékről a század utolsó negyedében 2,9 ezrelékre csökkent. 2000 körül a természetes szaporodás 17 európai országban negatív volt. A jelenlegi teljes termékenységi arányt és a születéskor várható élettartamot figyelembe véve Európában három generáció (azaz durván egy évszázad) alatt a népességszám negyedére csökkenhet. Az ilyen folyamat akár a túlnépesedés levezetését is jelenthetné, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül annak egyéb velejáróit: a népesség elöregedését és a népességszám geopolitikai vonatkozásait. Ami az utóbbit illeti: az 1920-as években Európa a világ népességének 25 százalékát tette ki, 2000-re 17 százalékra csökkent ez az arány, és az ENSZ népesség-előrejelzésének közepes variánsa szerint 2050-re 7 százalékot tesz majd ki.

2000-ben az Európai Unió népessége (beleszámítva a 2004. május 1-jén csatlakozó országokat is) 451 millió. A korfa közepén szélesedő: a legnagyobb számú öt éves korcsoport a 35–39 éveseké. Az ENSZ említett népesség-előrejelzése szerint, noha a teljes termékenység növekedésével és 25 millió bevándorlóval számol, miközben emelkedik a születéskor várható élettartam, 2050-ben az Unió népessége 401 millióra csökkenhet. A korfa a felső részén szélesedővé válik: a legnagyobb számú öt éves korosztályt a férfiaknál a 60–64 évesek, a nőknél a 65–69 évesek fogják jelenteni. A 65 éves és idősebb népesség aránya több mint kétszerese lesz a 15 év alattiaknak: 30 százalék szemben a 14 százalékkal.

Az Egyesült Államok által kezdeményezett, a harmadik világnak szánt családtervezési programok nemzetközi szinten nem találtak megértéssel. (Lásd az 1974. évi Bukarestben rendezett világnépesedési konferencia kritikáját.) Más kérdés, hogy a felelős gyermekvállalás mit jelent a nyugati világban, és jelenthet-e valamit a fejlődő országok némelyikében. A családtervezés bevezetésében egyedül áll Kína egygyermekes családpolitikája, amit a mezőgazdaság kollektivizálását követően 30 millió kínai éhenhalása kényszerített rá a politikai vezetésre. Néhány más fejlődő országban a gazdasági megfontolások és/vagy a nyugati kultúra behatolása indított el ilyen változást.

A szerző felsorolja a túlnépesedés veszélyeit: élelmiszerellátás, politikai stabilitás, tömeges elvándorlás. A termékenység befolyásolása a fejlődő országokban demokratikus rendszert, a gazdasági szerkezet átalakítását és kulturális változásokat igényel. Ezeket a belső folyamatokat a nyugati világ legfeljebb bátorítani és támogatni tudja.

A fejlett és a fejlődő világ demográfiai viszonyainak eltolódása ellen elvben több tényező is hatni tud. Ilyen az európai országok alacsony termékenységének emelése. A szerző áttekinti a szociálpolitika ezen a téren mutatkozó lehetőségeit és a sok esetben ütköző személyes- és csoportérdekeket. E lehetőségek megítélésében erősen szkeptikus.

A szerző végül a bevándorlás kérdésével foglalkozik: befogadási hajlandóság, korlátok állítása és azok hatásossága. Európa népesedési politikájának válasza persze az is lehet, hogy nem vesz tudomást a kontinens demográfiai marginalizálódásáról, kész ténynek veszi azt, és megállíthatatlannak tekinti a folyamatot.

A cikk a szerzőnek az MTA tiszteletbeli tagjává választásakor, 2002 novemberében Budapesten tartott székfoglaló előadásának fordítása.

Sz. K.

RUGGLES, S. – BROWERS, S.: *Measurement of household and family composition in the United States, 1850–2000*. (A háztartások és a családok összetételének adatai az Egyesült Államokban, 1850–2000.) *Population and Development Review*, 2003/1. 73–101. p.

Az elmúlt másfél évszázad alatt az Egyesült Államok népességének életkörülményei alapvetően megváltoztak. Míg 1850-ben az idősök 70 százaléka a gyerekekkel élt együtt, 1990-re ez az arány 16 százalékra csökkent. Az egyedül háztartásukkal élő öregek aránya ugyanekkor 11 százalékról 70 százalékra emelkedett. A szerzők a hosszú idősorok adatainak összehasonlíthatóságát tárgyalják, tekintettel a népszámlálások módszertani változásaira. Megállapításaikat az 1850 és 2000 között történt 14 népszámlálás egyedi adatainak országos adatbázisára alapozzák, ami 55 millió személy jellemzőit tartalmazza. Az adatbázisban esetenként imputált adatok is vannak.

1920-ig az intézeti háztartásokat egyszerűen igen nagy háztartásoknak tekintették. 1930-ban „kvázi háztartások” néven különböztették meg, és kihagyták a háztartások számából. 1950-ben a csoportos lakóhely nevet kezdték el használni. Eközben az a határérték is változott (11-ről 5-re, majd 10-re), hogy hány nem rokon személy együttélése esetén használták ezt a fogalmat. Mindez nem annyira az ilyen háztartások számát, mint inkább az azokban élő népesség nagyságát érintette.

A 19. század közepétől a nagyvárosokban megkezdődött a bérlakások építése. Ezekben egymástól független bérlők és háztartások egyaránt voltak. Az összeírásoknál meghatározták milyen szempontok alapján kell önálló háztartásként megítélni az utóbbi eseteket. Ezek között a lakás és az étkezés költségeinek közös viselése mellett időnként a külön konyha és a közös helyiségek kialakítása is megjelent, amit nem tartottak be szigorúan.

A szerzők az 1940 utáni népszámlálások családi háztartás adatait megbízhatónak látják, és a nem család háztartások adatainál sincs lényeges probléma. A rokoni kapcsolatban levő részcsaládok adatai viszont nem megbízhatók. Az 1990-es népszámlálásnál a házaspárból álló részcsaládok 13 százaléka, míg a szülő-gyerek családok 17 százaléka kimaradt. Az utóbbi csoportba való besorolások 28 százaléka ugyanakkor hibás volt.

A családok összetételének akár a háztartást, akár a családot megfigyelési egységnek tekintő, népszámlálási adatokon alapuló vizsgálata bizonytalan. Az adatok ugyanis igen érzékenyek a termékenység, a hajlandóság és a generációk hosszának változására. A kimutatott változás így inkább a demográfiai viszonyok változását tükrözi (lásd demográfiai átmenet), mintsem az együtt élőkéről adna képet.

A háztartást vagy a családot megfigyelési egységként használó népszámlálási adatok a kor és a nem hatását sem teszik követhetővé. A háztartásfő ilyen jellemzőinek

figyelembevétele nem ad segítséget, mivel ezek az ismérvek háztartásokra jellemzőek, és nem személyekre, akik átléphetnek az egyik háztartásból, illetve családból a másikba. Ahogy a születéseket és a halálozásokat nem lehet hosszú távon összehasonlítani a népesség összetételének figyelembevétele nélkül, ugyanez áll az együttélési viszonyokra is.

A háztartásfő megállapítása és a háztartás ennek alapján való besorolása ugyancsak problematikus hosszú távon, különösen a különböző kulturális csoportok esetében. Problémát jelent végül a valamilyen szempontból érdemben szóba jövő korcsoportra vonatkozó vizsgálat. (Ilyen a termékenység esetében a 15–49 éves korú nők csoportja.) A háztartás és a család összetételére vonatkozó népszámlálási adatok nem teszik lehetővé az ilyen csoportok különválasztását.

Sz. K.

JENNISSEN, R.: *Economic determinants of net international migration in Western Europe*. (A nemzetközi vándorlás egyenlegének gazdasági meghatározói Nyugat-Európában.) *European Journal of Population*, 2003/2. 171–198. p.

A neoklasszikus közgazdaságtan szerint a munkaerő nemzetközi vándorlását az országok közti bérkülönbség indítja el, és a reálbérek kiegyenlítődének irányába hat. *Keynes* a nominálbérek különbségét látja meghatározónak, tekintettel a pénz megtakarítási szerepére, ami jelen esetben a kereset hazautalását jelenti. *Keynes* emellett a munkaerő-vándorlásnak a munkanélküliség országok közti kiegyenlítődésekben játszott szerepét is hangsúlyozza. Mások a szakképzettséget nem igénylő vagy a hazai munkaerő által lenézett állásokba érkező külföldi munkaerőre figyeltek fel. Végül arra is rámutattak, hogy ha egy országban jelentős számú külföldi munkás él, azok hozzájárulhatnak további honfitársaik bevándorlásához (lásd az utazás, a munkához és lakáshoz jutás, jogsegély megszervezése).

A szerző a vándorlás egyenlegét a népességnövekedés és a természetes szaporodás különbözeteként határozta meg, rátáját pedig az évközepi népességgel való osztással kapta. Minderről hosszú idősorok állnak rendelkezésre. A módszer bevallott hátránya, hogy a tényleges be- és kivándorlás mérete így nem válik ismertté. Az 1960 és 1998 közti időszakra kiterjedő vizsgálatból az 1990-es évet figyelmen kívül hagyták, tekintettel a kelet-európai változásokra. A vizsgálat független változói: egy főre jutó GDP, munkanélküliség, iskolázottság és a külföldi munkaerő relatív nagysága. Az esetenként hiányzó adatokat interpolálással pótolták. Végül az idősorok regresszióelemzésére került sor. A multikollinearitás miatt egyes változókat mesterséges változókkal helyettesítették.

A holland adatok részletes elemzése után a többi, a recessziót jelentő, 1973-ban kezdődő időszakig munkaerőt importáló országgal foglalkozik a szerző. Az egy főre jutó GDP hét ország közül négyenél szignifikáns pozitív korrelációt mutatott a nemzetközi vándorlás egyenlegének rátájával. Ausztria, Svédország és Svájc esetében a korreláció pozitív, de nem szignifikáns. A munkanélküliség hatása mind a hét országnál negatív volt, de Ausztria, az NSZK, Dánia, Franciaország, Hollandia és Svédország esetében szignifikáns.

Az 1970-es évek második felében sok Dél-Európából érkezett vendégmunkás a hazatérést választotta. Az 1980-as és az 1990-es években e korábban munkaerőt kibocsátó országok nemzetközi vándorlásának egyenlege negatívvá vált. A bevándorlási politika változásai (menedékjog, kvótarendszer, vízumkényszer) nem voltak szignifikáns hatással. Ezek a gazdasági helyzet változásait tükrözték vagy egybeestek azokkal.

A spanyol adatok részletes elemzése után a többi, korábban munkaerőt kibocsátó országgal foglalkozik a szerző. Olyankor, amikor szomszédos országba történt a vándorlás – Írországból az Egyesült Királyságba, Finnországból Svédországba – a megfelelő országok egy főre jutó GDP-jének különbségére volt tekintettel. Itt a kérdéses különbség szignifikáns pozitív hatással volt a nemzetközi vándorlás egyenlegére. Görögország és Spanyolország esetében ugyancsak kimutatható volt az egy főre jutó GDP pozitív hatása. A munkanélküliség szignifikáns negatív hatással volt a vizsgált mutatóra Görögországban és Írországból. Olaszország és Portugália vonatkozásában a fontosabb befogadó országokban kialakult munkanélküliség pozitív hatását lehetett kimutatni ezen országok nemzetközi vándorlásának egyenlegére.

Sz. K.

MARTIN, M. A.: *The role of family income in the intergenerational association of AFDC receipt.* (A családi jövedelem szerepe az eltartott gyerekes családoknak nyújtott segély generációk közti kapcsolatára.) *Journal of Marriage and Family*, 2003/2. 326–340. p.

Az egyedülálló anyák segélyezésének nemkívánatos hatása is lehet: az ilyen családban felnövő lánygyerek később maga is számolni fog ezzel a segélyezési formával. Ezt a többgenerációs hatást az USA törvényhozása 1996-ban próbálta meg ellensúlyozni, amikor a személyes felelősséget és a munkalehetőséget vette figyelembe a támogatásnál.

A nemkívánatos hatás magyarázatánál a család pszichológiai és morális környezetének megváltozására mutatnak rá: az anya és gyermeke beletörődik hátrányos helyzetébe, kevésbé érzékenyvé válik a szegénységként való megbélyegzésre, inkább a segélyt fogadja el, mint a munkalehetőséget. Mindez azt jelenti, hogy a család életvitelét a jóléti rendszerre alapozza, és a gyereknek ezt a mentalitást adja tovább. A segélyezett családban felnövő gyerekek iskolázottsági szintje általában alacsonyabb. Egyes kutatók okozati hatásról beszélnek, ami közvetlen vagy közvetett módon érvényesül. Mások külső tényezők (válás, munkanélküliség, hátrányos környezet) hatására hívják fel a figyelmet.

A szerző a jövedelemalakulás panelvizsgálatának adatait használta, ami nyomon követi egy személy életútját, miközben mind a szülők, mind gyerekeik jövedelmét megfigyeli. A mintában 2070 nő szerepelt. A családi háttér jellemzőinek hatását többváltozós regressziós modellszámításokkal értékelte a szerző. A modell megválasztását illeszkedésvizsgálattal döntötte el.

Az eltartott gyerek után segélyezett családokban született lánygyerekek, miután nekik is gyerekek születnek, háromszor akkora valószínűséggel élnek az ilyen támogatással, mint a nem segélyezett családban nevelkedettek. A segélyezés feltételét jelentő gyerekvállalás az állással rendelkező, a szüleikkel élő és az iskolázottabb lánygyereknél

ritkább, mint a házasságra lépőknél. A segély nagyságának növekedésével (ez ugyanis államonként különböző) nő a gyerekvállalási kedv. A szegény családból származó lánygyerekek felnőve 3–4 évvel tovább veszik igénybe a szóban forgó segélyt, mint azok, akik gazdagabb családból származnak. Az ilyen kapcsolatot osztályközös jövedelem adatok figyelembevételkor lehetett kimutatni. A valaha is segélyben részesült családban született lánygyerekek felnőve legalább egy évig maguk is igénybe veszik a segélyt. Az iskolázottság emelkedésével csökken a segély igénybevételének valószínűsége. A lánygyerek születéskori családi helyzete és házasságának tartóssága ugyancsak hatással van a segély igénybevételére. Tartós házasságban ritkább a segélyre támaszkodás.

A szerző úgy látja, hogy a jelen vizsgálat nem támasztja alá egyértelműen az eltarított gyerek utáni segély igénybevételében a generációk közti ok-okozati összefüggést. Arra viszont a vizsgálat alapján legalább közvetett módon rá lehet mutatni, miként működik az ilyen kapcsolat. A segélyezett családban született lánygyerekek korlátozott érvényesülési lehetősége közvetítheti a segélyre támaszkodás generációk közti továbbadását. A szociológia eszköztárából a társadalmi rétegződés és mobilitás vizsgálata járulhat hozzá a kérdés jobb megismeréséhez. A szociálpolitika ezeket a folyamatokat rövid távon aligha befolyásolhatja, viszont tekintettel kell lennie azokra.

Sz. K.

MOORS, G.: *Estimating the reciprocal effect of gender role attitudes and family formation: A log-linear path model with latent variables.* (A nemiszerep-attitűdök és a családalapítás közti kölcsönhatás becslése: Log-lineáris útmodell látens változókkal.) *European Journal of Population*, 2003/2. 199–221. p.

Az 1960-as évektől a nyugati országokban a házassággal szemben egyre nagyobb teret nyert az együttélés, illetve az egyedülálló életforma választása. Ezzel egyidejűleg megváltozott a nemek szerepvállalása, és kiszélesedtek a magasabb iskolai végzettségű nők lehetőségei. Más megfogalmazásban: nőtt az anyaság alternatív költsége. A demográfiai változások közül a későbbi házasságkötésre és szülésre, valamint a gyermektelenségre lehet rámutatni. Mindezt támogatni látszik a kulturális környezet megváltozása: a nemek közti egyenlőség, a demokrácia és a személy autonómiájának hangsúlyozása.

A szerző Észak-Rajna-Weszfáliában végzett panelvizsgálat adatait használta fel. 1982-ben 2620 18–30 év közötti nőt kérdeztek ki, amit még kétszer megismételtek. Az elemzés végül 1315 nőt vett figyelembe. A megfigyelt személyek pillanatnyi helyzetére vonatkozóan tettek fel kérdéseket, míg a családok életkörülményeinek teljes történetét nem tárták fel. Az életkörülmények négy formáját különböztették meg: szülőkké váló élés, saját háztartásban élés, együttélés és házasság. A házasoknál a férjjel való esetleges korábbi együttélés felől is érdeklődtek. Az ún. strukturális útmodell paramétereit módosított Lisrel modell révén becsülte a szerző. (A módosítás leírását a dolgozat függeléke tartalmazza.) Lényegében multinomiális logit regresszióelemzések soráról van szó. Így meg lehetett különböztetni a modell látens és strukturális (okozati) elemeit. A nemek szerepére vonatkozó attitűd kérdései négy téma köré csoportosultak: személyi autonómia, hagyományos családfelfogás, háztartási feladatok megítélése és a gyermeknek tulajdonított érték.

Az emancipált (nézetet valló) nők hajlamosabbak az egyedülélésre vagy választják az élettársi kapcsolatot a házasság és/vagy a gyerekvállalás helyett. A hagyományos családnak értéket tulajdonító nők körében fordított a választás. Az attitűd (beállítottság) hatása kifejezettebb a tartósan (legalább két évig) a független életet vagy az együttélést választó nőknél, azokhoz képest, akiknél ez csak átmenetet jelent a szülőkkel élés és a házasság között. A nemek szerepét emancipáltan megítélő nők a felvétel szabta két éves időszakban kisebb arányban mentek férjhez, de a gyerekvállalásnál az ilyen attitűd hatása gyengébb. Az első felvételnél a hagyományos család felé való orientáltságot valló nagyrészt házas nők inkább váltak anyává a második felvétel idejére, mint az első alkalommal emancipált nézetet vallók. Más megközelítésben: emancipált attitűd mellett kevésbé valószínű a gyors házasság, míg a hagyományos családi értékekhez való kötődésnél hamarabb jön a gyerek.

Az ilyen vagy olyan attitűd a nők egyötödénél gyengült, de attitűdváltást nem tapasztaltak. Az egyedül vagy párkapcsolatban élő nők emancipált nézete a nemek szerepéről erősödött, míg a házas nők és az anyák körében a hagyományos család melletti elkötelezettség vált erősebbé. Ez alól kivételnek látszanak a gyermektelen házas nők, akiknél gyengült a hagyományos család értéke. A szerző összefoglaló értékelése az, hogy az attitűd olyan dolog, ami egyaránt erősödhet és gyengülhet. Hatással van az életvitel megválasztására, és a fordítva, visszahat rá az életvitel.

Sz. K.

HANK, K.: Zur Struktur und Kontinuität regionaler Fertilitätsunterschiede in Westdeutschland nach der Wiedervereinigung. (A regionális termékenységi különbségek szerkezete és folyamatossága Nyugat-Németországban az újraegyesítés után.) Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2002/3. 313–326.

A hivatalos statisztika új regionális adatainak vizsgálata megerősíti a folyamatosan tapasztalható termékenységekülönbség meglétét a nyugatnémet körzetek között és a területi minták állandóságát. Sok tanulmány foglalkozik az egyes európai országokon belüli különbségekkel, e cikk főként *Karl Schwartz* 1979-es és 1983-as munkájához hasonló leíró analízis. Választ keres többek között a következőkre:

- a '90-es években is tapasztalható a városok és falvak közötti „klasszikus” születési arány?
- milyenek a mai Nyugat-Németország területi termékenységi mutatói?
- egy-egy régiónak mely szerkezeti ismertetőjegye alapján alacsony, illetve magas a születési szintje?
- változott-e, vagy állandó maradt az eltelt időszakban a termékenységi földrajz és változtak-e az ezt befolyásoló szerkezeti tényezők?

A vizsgálat 328 városi körzetre és falusi járásra terjed ki az 1995 és 1997 közötti időszakban. Megállapítja, hogy a falusi és városi körzetek közötti különbség nem egyenlítődtött ki a '90-es évek közepére. Az Északnyugat- és Dél-Németország egyes területeinek legmagasabb termékenységi szintje egyrészt, másrészt az egyetemi városok egész sorának legalacsonyabb szintje közötti különbség még nagyobb, mint az ugyanakkor mért különbségek az új és régi tartományok között.

A város-falu különbségek a termékenységi magatartásban nagyrészt korszecifikusak. Városi régiókban a 15 és 19 éves kor közötti szülések száma 75%-kal magasabb, mint a vidéki körzetekben. A 20 és 24 év közöttiek termékenysége is a nagyobb népsűrűséggel együtt nő. 25 és 29 év között ez az összefüggés a fordítottjára változik, ebben a korcsoportban vidéken duplájára nő a termékenység, a legsűrűbb városi körzetekben pedig csak harmadával nő.

A mindenkori össztermékenységi ráta alapján a körzetek három csoportba tartoznak: magas, átlagos és alacsony termékenységűbe. A fő különbség a magas és az átlagos termékenység között a 25 és 34 éves kor közötti nőknél mutatkozik.

Földrajzilag két régióra koncentrálódik átlagon felüli termékenység. Az első Északnyugat-Németországban található, a másik Dél-Németországban. A legalacsonyabb termékenységet felmutató területek városok, melyek nem alkotnak összefüggő körzeteket.

Korábbi vizsgálatokkal egybehangzó, hogy a közreadott termékenységi szint-eredmények szoros összefüggésben vannak az adott körzet szerkezeti jegyeivel, mint például a népsűrűség vagy a migráció – különösen a fiatal családoknál – és a munkaerőpiac. A szociális infrastruktúra, különösen az intézményes gyermekgondozás meglehetősen fontos, nem hozható összefüggésbe a termékenységi mutatókkal.

Erős az összefüggés a termékenység és a foglalkozásszerkezet között. Az első gazdaságban foglalkoztatottnak több mint 5%-a magas termékenységű körzetekben él, míg e körzetekben 55% dolgozik a második gazdaságban.

Tekintettel a folytatódó vizsgálatokra, alkalmas és szükséges eszköznek tekinthető a jövőben a többszintű analízis.

Sz. G. S.

DIEHL, C.: Wer wird Deutsche/r und warum? Bestimmungsfaktoren der Einbürgerung türkisch- und italienischstämmiger junger Erwachsener. – Ergebnisse des Integrations surveys des BIB. (Kikből lesz német és miért? Török és olasz származású fiatal felnőttek honosításának meghatározó tényezői. – A Szövetségi Népeségkutató Intézet (BIB) integrációs felméréseinek eredményei.) Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2002/3. 285–312. p.

A tanulmány arra keresi a választ, hogy a Németországban élő bevándorlók milyen körülmények között szerzik meg a német állampolgárságot. Egyesek miért veszik fel az állampolgárságot, miközben mások csak a német útleveleért folyamodnak, illetve megint mások miért nem veszik fel az állampolgárságot, noha jogosultak lennének rá. A vizsgálat során nagy hangsúlyt kapott a kulturális és identifikációs integráció szerepe az állampolgárság megszerzése folyamán.

Németországban az állampolgárság felvételét 2000-ben jogilag úgy szabályozták, hogy a bevándorlók gyerekei születéskor a németen kívül szüleik állampolgárságát is megkapják. 23 évesen választaniuk kell a kettő között. Minden gyermeknek, akinek apja vagy anyja legalább 8 éve Németországban él és korlátlan tartózkodási engedélye van, jogában áll az állampolgárság felvétele. Csökkent a tartózkodási idő is, melynek alapján a honosítás kérhető: 15 évről 8 évre.

A felmérés 1200 török és 1200 olasz származású, főleg második generációs fiatal megkérdezésével készült. A vizsgálatok szerint a Németországban születettek gyakrabban tervezik a honosodást, mint a Törökországban születettek, az Olaszországban születettek pedig csak nagyon ritkán. Jóllehet, sok olasz rendelkezik állampolgársággal, ezt azonban más úton szerezték, általában kétnemzetiségűek a szüleik. A törökök esetében ez nem jellemző.

A (meg)honosodás logikáját analizálva először azt vizsgálták, hogy mely demográfiai meghatározóval függ össze (például házasságkötés, vagy bizonyos életkor elérése). Másodszor azt vizsgálták, hogy milyen szerepet játszanak az olyan tényezők, amelyek az állampolgárság előnyeit, illetve hátrányait jelzik, mint például a képzés, vagy a kapcsolat az otthon maradt rokonokkal. Harmadikként a növekvő identifikációs és kulturális betagozódás befolyását vették szemügyre.

Eredményként megmutatkozott, hogy az idősebb, képzett személyek, akik magukat erősebben németnek érzik, nagy valószínűséggel megszerezték az állampolgárságot, a fiatalabb, képzetlenebb bevándorlók pedig erősebben kötődnek nemzetiségükhöz. A törökök körében ehhez még az is hozzátartozik, hogy jóval több nő szerzi meg az állampolgárságot, mint férfi. Az olaszoknál a meghonosodást mutatja, ha az illető a barátaival németül beszél, ha Németországban született, és ha kevés hazai kapcsolattal rendelkezik. Bár a honosodási valószínűség egyértelműen különbözik az egyes csoportoknál (törökök és olaszok, férfiak és nők), az állampolgárság megszerzésének „logikája” nem eltérő. Másként látszik azonban, ha a meghonosodás és a honosodási terv meghatározóit nézzük. A honosodási terv beállítódást és nem magatartást mutat, itt nem jelentkeznek nemi, életkori vagy képzési különbségek.

Társadalompolitikai szempontból is releváns, hogy azok az állampolgárságot tervező, illetve igénylő személyek, akik legalább részben németnek érzik magukat, többségben vannak.

Az állampolgársági jog reformjának politikai vitájában gyakran hangoztatják, hogy az állampolgárság megszerzése a sikeres integrációs folyamat vége kellene, hogy legyen, és ezt a BIB vizsgálata megfelelően alá is támasztja.

Az állampolgárság felvételét szabályozó jogszabály reformjakor felmerült az a kérdés, amely más bevándorló országokban már régóta vitatott: a hiányzó jogi ösztönzés miatt alacsony-e a bevándorlók honosodási szándéka. A vizsgálat tényeinek alapján a Németországgal való azonosulás támogatása a legsokatmondóbb kiindulás az emelkedő számú honosításhoz. Hogy ezt lehet-e és hogyan kellene támogatni, ez elsősorban politikai kérdés.

Sz. G. S.

KLEIN, T. – LENGERER, A. – UZELAC, M.: *Partnerschaftliche Lebensformen im internationalen Vergleich*. (Együttélési formák nemzetközi összehasonlításban.) Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 2002/3. 359–379. p.

A tanulmány a (különféle) nyugati országok együttélési formáit vizsgálja, továbbá ezek fejlődését az egyes életszakaszok perspektívájában. Az analízis a „Fertility and Family Survey” adataira épül.

Számos nyugati ipari országban hasonló családdemográfiai trend tapasztalható: csökkenő születésszám és házasodási kedv, több válás és a házasságon kívüli együttélési formák növekvő aránya. Az egyes országok eredményei hasonló fejlődési szakaszokat mutatnak, ám ezek a szakaszok különféle stádiumban vannak. Különböző fázisok találhatók az egyes országokon belül is, melyért az ökonómiai, kulturális és politikai sajátosságok tekinthetők felelősnek. Az országok közötti azonosságok és különbségek nehezen mutathatók ki, és egy elméletileg sikeres összekapcsolódás a társadalmi életkörülmények és a családi élettervezés között ez idáig nem sikerült. Nem áll rendelkezésre nemzetközileg összehasonlítható, hosszabb időtartamot felölelő adatmennyiség.

A Nyugat-Európára jellemző trend az individualizálódás és a pluralizálódás lett, egyes szerzők „második demográfiai átmenetről” írnak. A családpolitika mellett a társadalom kulturális tradíciói is döntően hatnak arra, hogy az egyes országokban másként vélekednek arról, hogy a házasság és a család a „normális” felnőttléti formája.

Az eltolódás a csökkenő számú házasságoktól a növekvő számú más együttélési formák felé valamennyi fejlett európai országra érvényes, a déli országok kivételével. A vizsgálat szerint az egyes európai országok abban különböznek, hogy a házasságon kívüli együttélés a fiatal felnőttekre jellemző – például Németországban és Ausztriában – vagy a későbbi életszakaszban is fennáll – például Franciaországban és Svédországban, de a többi skandináv államban is. Az előző a házasság próbájának tekinthető és a tradicionális családmodellel rendelkező országokra inkább jellemző, a második pedig egy tartós, akár életre szóló partneri közösséget jelent, főleg a kétkeresős családmodellel rendelkező országokban. A házasságon kívüli együttélés nem feltétlenül jelent kevesebb születendő gyermeket.

A déli országokban – kiváltképp Olaszországban, ahol a tradicionális életforma a család maradt, a házasságkötéssel kezdődő családalapítással, és többnyire egy gyermek vállalásával – a nők a foglalkoztatás és a kereset tekintetében hátrányosabb helyzetben vannak. Családpolitikai intézkedések nem segítik a terhek kiegyenlített viselését, sokan tovább maradnak a szülői házban, és a házasság dominál, bár itt a termékenységi szint igen alacsony. Míg a többi országban a családfejlődés hasonlóan alakult, Németországban a privát életforma tekintetében egy családi és egy nem családi szektorról beszélhetünk. A családi szektorra a munka és a családi élet nem elegendő összehangolódása jellemző, itt a gyermekek nagy többsége házasságban születik. A pluralizált nem családi szektorban a gyermektelenség a jellemző. Németországban kevesebb az új család, így egyre kevesebb család van. Az egykori NDK is különutasként aposztrofálható.

A déli példaktól eltekintve fontos eredménye a vizsgálatnak, hogy a tartós együttélés közös háztartásban – eltolódva ugyan a házassági formától az élettársi kapcsolat felé – részben vagy egészében, de megmarad.

Sz. G. S.

BREIHZOLZ, H.: *Ergebnisse des Mikrozensus 2002*. (A 2002-es mikrocensus eredményei.) *Wirtschaft und Statistik*, 2003/7. 601–610. p.

A német hivatalos statisztika egyik alappillére az évente végzett mikrocensus, amely a lakosság 1%-ának megkérdezésével (mintegy 830 000 személy, 390 háztartásban) Európa legnagyobb szűrőpróbás felmérése. Jelen tanulmány a 2002-es felmérésnek a népesség keresőtevékenységére vonatkozó válogatott eredményeit mutatja be.

2002 áprilisában az ország munkaerőpiacán 40 millió keresőképes személy volt, ami – dacára a keresőkorú népesség 80 000 fővel való csökkenésének – 60 000-rel több volt, mint egy évvel korábban. A tényleges emelkedés attól függ, hogy a munkaképes korúak közül hányan folytatnak valójában kereső tevékenységet. Ez az enyhe emelkedés az új német területek női munkavállalóinak nagyobb számával magyarázható. Ugyancsak emelkedett a külföldi keresők száma mintegy 20 000-rel. Az emelkedés világossá teszi azt is, hogy a demográfiai változásokon túl a politikai intézkedések (a nyugdíjrendszer változtatása), a társadalmi változások (későbbi házasságkötések, a nők magasabb arányú részvétele a munkaerőpiacon) a keresői magatartást lényegesen befolyásolják. Keresőképes személyeknek azokat tekintik, akik részt vesznek a munkaerőpiacon, keresőként, vagy munkanélküliként élnek.

A kor- vagy nemspecifikus keresői kvóta a népesség keresői arányát jelzi. A munkaképes korú nők keresőkvótája az új területeken és Kelet-Berlinben 1991 óta 4 százalékkal csökkent, a nyugatnémet területeken ugyanebben az időszakban 6%-kal emelkedett. A legvilágosabban a keleti és nyugati nők kvótája különbözik azokban a korcsoportokban, ahol a „családi szünet” a legnagyobb szerepet játssza. Összességében azonban a nők keresői irányultsága a keleti területen lényegesen erősebb, részben gazdasági okból, részben pedig azért, mert az egykori NDK-ban az egyéni életpálya inkább a keresői tevékenységre épült. A mai napig jobb a helyzet keleten az intézményes gyermekgondozás területén.

Ahhoz, hogy a munkaerőpiaci helyzet változásait követni tudjuk, differenciálni kell az aktív és passzív résztvevőket, vagyis a munkában állókat és a munkanélkülieket között. Munkanélkülinek az ILO (Nemzetközi Munkaügyi Szervezet) szerint meghatározott szempontok alapján sorolja be a nem keresőket a német statisztika. Így munkanélküli az a személy is, aki nem dolgozik, és 14 napon belül nem tud új munkát vállalni bármely okból kifolyólag. Németországban 2002 áprilisában 4,1 millió nem keresőből 590 000, vagyis 14% százalék tartozott ebbe a kategóriába. Velük együtt 3,5 millió munkanélkülit regisztráltak, 2001-hez képest 340 000-rel többet.

A részmunkaidőben dolgozók aránya 21,4%, az eddig mért legmagasabb szám. A régi szövetségi területen élő nők 68%-a személyes vagy családi okból választotta ezt a megoldást, a keletnémetek 52%-a pedig a teljes munkaidős foglalkozás hiánya miatt döntött a részmunkaidő mellett. Az így munkával töltött idő is hosszabb az új német területeken: a munkavállalók fele több mint heti 20 órát dolgozik. Ami a férfiakat illeti, ők sokkal ritkábban dolgoznak részmunkaidőben, s okként többnyire továbbképzésben való részvételt jelölnek meg. A régi német területen 15%, az új keleti tartományokban 4% vállalta ezt a formát családi elfoglaltság miatt.

Az évente feltett kérdésekkel sikerül a létfenntartási források megoszlására is választ találni. 2002-ben a lakosság 40%-ának származott kereső tevékenységből a létfenntartáshoz szükséges pénze. 1991-ben ez az arány még 45% volt. Akkor még a mun-

kavállalók 95%-a létfenntartásra költötte keresetét, 2002-ben pedig csak 91%. A társadalom öregedését mutatja, hogy a polgárok 23%-a a nyugdíjat tartja létfenntartása fő forrásának. Hozzá tartozó keresetéből tartja fenn magát nyugaton 32%, keleten 19%. A munkanélküli segélyt a keletnémet területeken többen jelölik meg fő létfenntartási forrásként, a népesség 9%-a, nyugaton pedig 3%-a. A munkanélküliek csaknem 74%-a a jövedelmet létfenntartási forrásnak tartja. Keleten az arány 85%, nyugaton 67%.

Sz. G. S.

NOMAGUCHI, K. M. – MILKIE, M. A.: *Costs and rewards of children: The effects of becoming a parent on adults' lives.* (A gyermekekből származó előnyök és hátrányok: a szülővé válás hatása a felnőttek életére.) *Journal of Marriage and Family*, 2003/2. 365–374. p.

A kutatók körében az utóbbi időben széleskörűen tanulmányozott kérdés, hogy a gyermek megjelenése a családban milyen hatással van a szülők életére. Azonban amíg a kutatások nagyrészt a gyermek létéből következő hátrányok bemutatására törekedtek, addig a szerzők jelen dolgozatukban inkább a pozitív változásokra összpontosítottak. Kiemelik, hogy a gyermek szélesebb lehetőségeket biztosít a szülőknek a szociális kapcsolatok szélesítésére és intenzívebbé tételére, egyes pszichológiai tényezők mozgósítására, mint amilyen a hasznosság érzetének, vagy az önbecsülésnek a fokozódása. A szerzők rámutatnak, hogy a gyermekvállalás negatív következményeinek hangsúlyozása félrevezető lehet a gyermek hatásainak interpretálására. Ezzel nem azt akarják mondani, hogy e terület tanulmányozására nincs szükség, inkább arra kívánnak rámutatni, hogy e negatív következmények megjelenésének folyamatát kell kimutatni, mert ez teszi lehetővé a szülők terheinek csökkentésére irányuló szociálpolitika megformálását.

A vizsgálat céljára egy országosan reprezentatív longitudinális vizsgálatot végeztek, melyben a gyermekes és a gyermektelen családban élő felnőttek életciklus-eseményeit hasonlították össze. A vizsgálat rámutat arra, hogy újra kell gondolni azt az általánosan elfogadott nézetet, hogy a gyermek megjelenése a családban összességében hátrányokat okoz a felnőttek életében. A szülővé válás nagy erőfeszítéseket kíván a felnőttektől, de számos előnyt is jelent részükre, s mindezek függnek a szülők társadalmi helyzetétől is.

A szerzők úgy találták, hogy külön kell vizsgálni a gyermek hatását az apa és az anya életére, s az is lényeges tényező, hogy a gyermeket családban nevelik, vagy egyedül álló anya fogja gondozni, nevelni. A családba érkező gyermek az anya életében több munkát jelent, gyakrabban van konfliktus a szülők között az eltérő gyermeknevelési elképzelések miatt, ugyanakkor ritkábban fordulnak elő egyes depresszív jelenségek is. A gyermek jövedele nem okoz jelentős változásokat a férj életében. Természetesen ez sok tényező alapján eltérhet a férjek egyes csoportjai között. A nem házas férfiak körében jelent igen nagy változást a gyermek megjelenése. Itt jegyzik meg a szerzők, hogy a szülők e csoportjának kutatása eddig háttérbe szorult az egyéb csoportok kiemelt vizsgálata miatt. Általános vélemény, hogy a nem együtt lakó apa rossz szülő, mivel távolléte miatt nem tudja teljesíteni apai kötelezettségeit. Az általános vélekedéssel szemben körükben gyakoribb a depresszió, és gyakrabban vannak pszichológiai problémáik, feltehetően a gyermekkel való kontaktus hiánya miatt.

A hatások mérésére, a mutatók kiválasztása és azok kvalifikációjára irányuló munka igen érdekes és nehéz volt. Például nem volt egyszerű olyan kérdések operacionalizálása, mint a gyermeknevelés gondjainak és örömeinek számszerűsítése és mérlegelése, hatásuk mérése a szülő életére. Megemlítik, hogy a kapott eredmények értékelésével is óvatosnak kell lenni, mert a mintakiválasztás és a mintából való kimaradás is torzíthatja az eredményeket. Példaként említik, hogy azok mintából való kimaradási esélye nagyobb volt, akiket a gyermek érkezése nem töltött el olyan nagy örömmel, mint általában a szülőket szokta. Egy másik, az eredmények torzításra mutató példa, hogy a családi állapot megváltozása a két interjú között nagymértékben összefügg a gyermek érkezésével.

A vizsgálat arra is rámutatott, hogy további kutatások szükségesek arra nézve, hogy a gyermekből származó előnyök és hátrányok hogyan változnak a gyermek növekedési folyamatában. Jelzések vannak arra nézve, hogy az ilyen kutatást is a gyermekkel rendelkező és nem rendelkező csoportok összehasonlítása útján kell elvégezni a szülői életciklus különböző időszakaiban. A gyermek korától nagymértékben függ a szülői kötelezettségek jellege és mértéke, és ugyancsak életkorsajátos jellegzetességei vannak a gyermekek létéből fakadó szülői örömeknek is.

M. Á.

RENDALL, M. – SMALLWOOD, S.: *Higher qualifications, first-birth timing, and further childbearing in England and Wales*. (Magasabb képzettség, az első szülés időzítése és további gyermekvállalás Angliában és Walesben.) *Population Trends*, 2003/3. 18–25. p.

Tanulmányukban a szerzők az ötvenes évek második felében, Angliában és Walesben született nők termékenységtörténetét, családalakulási folyamatát vizsgálják. A tanulmányozott kohorszok termékenysége életkoruk miatt gyakorlatilag a befejezett termékenységet jelenti, így a családalakulás folyamata jól nyomon követhető körükben. A nőket iskolai végzettségük szerint két csoportra osztották: a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők, ill. nem rendelkezők csoportjaira. Ez lehetővé tette annak vizsgálatát, hogy a magasabb iskolai végzettség és ennek következményeként a foglalkozás, karrier alakulása miként befolyásolja a nők termékenységet, családalakulásuk folyamatát. A magasabb iskolai végzettség és a karrier az a két tényező, melyeket szélesebb körben a késői gyermekvállalás fő okaiként jelölnek meg. Minthogy az egymást követő kohorszok egyre nagyobb hányada szerez magasabb iskolai végzettséget, s ha kimutatható valóban a végzettség szerinti termékenységekülönbség, akkor ez jelzi Angliában a családnagyságban várható változásokat is. Természetesen ez az előrejelzés feltételezi, hogy a társadalmi környezet nem változik jelentősen, a gyermekvállalás, a család többé-kevésbé a jelenlegihez hasonlóan „rivalizál” a nők magasabb iskolázottságával és a foglalkozási hierarchián előkelőbb helyen található beosztásaival.

A tanulmány kimutatja, hogy a magasabb iskolázottságú nők később szülik első gyermeküket. A magasabb végzettségű és gyermeket vállaló nők fele 29 éves korára szüli meg első gyermekét, míg az alacsonyabb végzettségűek már 24 éves korukra. A magasabb végzettségűekre nemcsak az jellemző, hogy később szülik meg első gyermeküket, hanem az is, hogy a gyermek nélkül maradók aránya is magasabb. Csoportjukban

a termékeny kor végére gyermektelenül maradók aránya 22,5 százalék, míg az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében ez az arány csak 15,2 százalék. E két jelenség az első bizonyíték arra, hogy az egymást követő kohorszok emelkedő iskolai végzettsége összefügg a csökkenő termékenységgel.

A fentiekkel ellentétes megállapítása a tanulmánynak, hogy az első gyermek megszületése után a magasabb iskolai végzettségűek gyorsabban és nagyobb valószínűséggel vállalják a további gyermekeket, mint alacsonyabb végzettségű társaik. Az első gyermeket 35 éves korig megszült magasabb iskolai végzettségű nők 73 százaléka szül még, míg az alacsonyabb iskolázottságú nők körében ez az arány csak 59 százalék.

A harmadik és további gyermekek vállalásában nehezebb a jellemző tendenciák feltárása. Az azonban világosan látható, hogy iskolai végzettségtől függetlenül, a huszonöt éves korig már két gyermeket szült nők fele, a harminc éves korig két gyermeket szült nők kétötöde fog még további gyermeket is vállalni. Ez utóbbi csoportban már ismét kimutatható a magasabb iskolai végzettségűek magasabb gyermekvállalási aránya, de ez a különbség nem olyan magas, mint a második gyermek esetén.

A tanulmány összefoglalója jelzi, hogy csak a jelenségek leírására és nem az okok feltárására vállalkozott. Más szerzők kutatási eredményei is inkább arra utalnak, hogy az okok nem közvetlenül a vizsgált nők iskolai végzettségbeni és foglalkozási különbözőségéből, hanem azon kívüli eseményekből következhetnek. Itt többen a férj vagy partner iskolai végzettségének vizsgálatát is javasolják.

A szerzők összefoglalóan megállapítják, hogy az iskolai végzettség szerinti termékenységi különbségek igazi okait megállapítani nem tudták, de a körülmények változatlanóságát feltételezve a kor és iskolai végzettség szerinti termékenység jövőbeni trendjei viszonylag jól előre láthatók.

M. Á.

RENDALL, M. S.: How important are intergenerational cycles of teenage motherhood in England and Wales? A comparison with France. (Milyen jelentősége van Angliában és Walesben a tizenéves korú anyaság generációk közötti ciklusának? Összehasonlítás Franciaországgal.) Population Trends, 2003/3. 27–37. p.

Angliában igen magas a tizenéves korú anyák születési aránya. A tanulmányban a szerző arra vállalkozik, hogy megvizsgálja, e jelenség mögött milyen súllyal szerepel e gyakorlat generációk közötti átörökítése. A vizsgálat során Anglia, Wales és Franciaország adatait hasonlítja össze. A tanulmányban az életkor definíciójára a francia gyakorlatot alkalmazza, amely szerint például 19 éves az az anya, aki abban az évben szült, amelyben a 19. születésnapja volt. Az életkor azonos definíciójának használata igen fontos a nemzetközi összehasonlításoknál, mert míg például a francia definíció szerint Angliában és Walesben a tizenéves anyák aránya 6,06 százalék, addig ugyanez az arány az angol definíció szerint 7,58 százalék.

Ha a tizenévesek születeit történeti perspektívában vizsgáljuk, látjuk, hogy a folyamatok mindkét országban hasonlóan alakultak. A „baby boom” idején, a 60-as években mindkét országban magas a tizenévesek aránya a szülő nők között, ami folytatódott a 70-es évek elején is. A fenti magas arányszámok „visszhangszerűen” megismétlődtek a nyolcvanas években és a kilencvenes évek elején ugyancsak mindkét országban, majd

ezt követően az utak szétváltak. 2000-ben Angliában és Walesben háromszor magasabb volt (6 százalék) a tizenévesen szülő nők aránya, mint Franciaországban (2 százalék).

Az országok között kialakult különbségek okainak feltárására a tizenéves és az idősebb korú nők gyermekszüléseinek generációk közötti szimulációját hajtották végre. Először kiszámították, hogy a nyolcvanas évek és a kétezres évek gyermekvállalási szokásait feltételezve mi történt volna a két országban a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas években, az akkori népességösszetétel mellett. Hasonlóan megnézték, hogy a francia arányszámok fennállása esetén milyen eredmények születtek volna Angliában a tizenévesek gyermekvállalása terén. Ezt követően a szimulációk eredményeit előrevetítették 36 esztendőre, hogy jobban lehessen érzékelni a jelenség dinamizmusát is.

Az eredmények azt mutatták, hogy míg rövid távon a két ország eredményei közötti különbség harmadát magyarázza a termékenységi szokás átörökítése, addig hosszú távon a kialakuló különbségeknek csak egyötödét.

Az eredmények arra mutatnak rá, hogy a tizenéves anyaság átörökítésének csökkentésére irányuló felvilágosító munka sikere esetén sem hozna jelentős változást a fiatalok terhességei arányában. A felvilágosító munka során azonosítani kellene azokat az egyéb rizikócsoportokat, ahonnan várhatók ezek a fiatalok terhességei, szülések. Míg a tizenéves korú gyermekvállalás átörökítése jelentős probléma, az ebbe a csoportba sorolható anyák szülései az összes tizenéves szülésnek csak töredékét adják.

M. Á.

ALI, M. M. – BLACKER, J. – JONES, G.: *Annual mortality rates and excess deaths of children under five in Iraq, 1991–98.* (Az öt évesnél fiatalabb gyermekek éves halálozási arányszámai és többlethalandósága Irakban, 1991–98.) *Population Studies*, 2003/2. 217–226. p.

Az UNICEF 1999-ben két párhuzamos vizsgálatot hajtott végre a gyermek- és anyai halálozás mértékének becslésére. A vizsgálatok háztartási adatfelvételek keretében kerültek végrehajtásra. A párhuzamosságot azt jelentette, hogy az egyik vizsgálatot Irak déli és középső régiójában, a másikat az északi – főleg kurdok lakta – területeken végezték. A vizsgálatok a kilencvenes évekre terjedtek ki, amikor az országot számos kedvezőtlen fejlemény érintette: 1991-ben az Öböl-háború, az ENSZ átfogó kereskedelmi tilalma, az északi-régió ENSZ irányítás alá kerülése, az ENSZ 1995. évi döntése az olajért-élelmiszert program beindításáról. Fentiek mind olyan tényezők, amelyek hatással voltak az irakiak egészségi és táplálkozási körülményeire.

A halandósági becsléseket az említett UNICEF adatfelvétel alapján készítették. A kérdőívek a nők teljes termékenységtörténetét számba vették: kérdéseket tartalmazott az összes szülöttre vonatkozóan, azok élve születtek-e, nemük, születésük pontos időpontja, élnek-e, ha nem, mikor haláloztak el, annak pontos időpontja. A számításokhoz szükség volt az elveszületések becsült számára is, melyet az ENSZ Népesedési Főosztálya népesség-előreszámításának közepes variánsa és az 1999. évi adatfelvételek alapján állítottak elő.

A vizsgálat során megállapították, hogy a déli és központi régiókban az öt éven aluliak halandósága 1970-es évek közepétől a nyolcvanas évek végéig folyamatosan csökkent. 1991-ben az Öböl-háború évében ezekben a régiókban az említett fiatalok

halandósága hirtelen közel kétszeresére emelkedett, s az azt követő években még magasabb szintre tört.

Fentiekől eltérően az északi régióban hagyományosan magasabb volt a gyermekhalandóság, mint az ország déli és középső területein. Ezek a területi különbségek az idők folyamán mérséklődtek, s a nyolcvanas évek végéig konvergáltak, de mérsékeltebb különbségek még mindig fennálltak. A háború évében az északi régióban is jelentősen megemelkedett a halandóság, de ezt nem követte a másutt tapasztalt további halandóság-emelkedés. Éppen ellenkezőleg, a háború utáni években folytatódott a korábbi évtizedek csökkenő tendenciája, és azzal az eredménnyel zárult, hogy míg a nyolcvanas évek végén az északi területeken mintegy ötven százalékkal magasabb volt a gyermekhalandóság, addig a kilencvenes évek végére a déli és központi régiókban lett magasabb már ötven százalékkal.

A becslések szerint 1991–98 között Irak egész területén mintegy 800 ezer öt éven aluli gyermek halt meg. Amennyiben a háború előtti halandósági viszonyokat érvényesítjük ugyanerre az időszakra, akkor a meghaltak száma kismértékben lenne csak 400 ezer fölött. Ilyen feltételezések mellett a többlethalalozások száma 382 ezer volt. Ha feltételezzük, hogy a gyermekhalandóság a kilencvenes években a megelőző évtizedben tapasztalt arányban tovább javult volna, akkor a többlethalalozás már 482 ezer lenne. Összefoglalva megállapítják, hogy az Öböl-háború és következményei miatt meghalt gyermekek száma Irakban 1991 és 1998 között valahol 382 ezer és 482 ezer között lehet.

M. Á.

MUELLER, M. M. – ELDER, G. H.: *Family contingencies across the generations: grandparent-grandchildren relationship in holistic perspective.* (Generációk közötti családi érintkezések: a nagyszülő-unoka kapcsolat holisztikus megközelítése.) *Journal of Marriage and Family*, 2003/5. 404–417. p.

A szerzők a tanulmányban a nagyszülő-unoka kapcsolatot vizsgálják. Felismerték, hogy e kapcsolatot izoláltan nem lehet szemlélni, az a családi kapcsolatok rendszerében érvényesül. A nagyszülő életkora, az unokák száma fontos tényezők a generációk közötti kapcsolatban, azonban ezek csak a lehetőséget jelentik, más tényezők fogják eldönteni a lehetőségek valóra válását.

Az unokák bírhatnak a nagyszülőkkel való bizalmas kapcsolat iránti igényvel, azonban, hogy ez az igény kielégül-e, az sok más kapcsolati tényezőtől is függ. Az unokák fenti igényei általában a támogató, de passzív nagyszülői kapcsolatot feltételezik, mert amikor a kapcsolat minősége és szorossága is felmerül, akkor az igény már csökken, esetleg eltűnik. Az unoka kapcsolati igénye a közeli, intim kapcsolat megteremtésére inspirálja a nagyszülőt, de pont ezek a kapcsolati jellemzők, melyek az ellenkező hatást válthatják ki az unokából. A boldog unokák nem váltják ki nagyszülőkből a gondoskodó, támogató cselekvés szándékát, más oldalról azonban az unokával jó kapcsolatban lévő nagyszülők hajlamosak az unokát pozitívabban megítélni.

A nagyszülők között soknak kiválasztott, kedvenc unokája van, aki életének egyes területein sokkal gyakoribb a nagyszülő részvétele. A nagyszülő azokban az esetekben is nagyobb befolyással lehet az unoka életére, ha az rosszul teljesít az iskolában. Ezt a

jelenséget az oktatási kutatások is kimutatták már, a rosszul tanuló gyermek a család valamelyik befolyásos tagját keresi, aki védelmet nyújt neki. Több esetben a nagyszülő jelenti ezt a védelmet.

A befolyásos, támogató és kismértékben autokratikus nagyszülők gyakran bensőséges kapcsolatba kerülnek az unokával. A nagyszülőség egy fejlődési folyamat, amely a szülői szerep gyakorlásával kezdődik. Feltehetően ezekben a kapcsolatokban e korai kapcsolat terjedt ki a későbbiekre is.

A befolyásos nagyapa gyakran úgy érzi, hogy saját gyermeke is be akarja őt vonni életükbe. Ez főleg akkor fordul elő, amikor a szülő úgy érzi, hogy az ő szülei (a jelenlegi nagyszülők) igen sok gondot fordítottak rá, sokat köszönhet nekik gyermekkorából. Számos bizonyíték van arra nézve is, hogy azok a nagyszülők bírnak majd jó kapcsolattal saját unokáikkal, akik jó kapcsolatban voltak gyermekkorukban saját nagyszüleikkel is.

Az adatfelvétel – amelyre a kutatás támaszkodik – egyik hátránya, hogy csak a nagyszülők kikérdezésén alapul. Lehet, hogy a nagyszülők az unokákkal kiépült kapcsolataikat másként értékelik, mint az unokák maguk. Másik hátránya az adatfelvételnek, hogy nem longitudinális vizsgálat, így az eseményeket visszamenőlegesen rögzíti, ami korlátozza az egymásból következő események megértését. Végül a minta alapvetően fehérekre és a falun élőkre terjedt ki, így nem mondható országosan reprezentatívnak. Mindezen hátrányok ellenére e vizsgálat érdekes megállapítások megtételére nyújtott lehetőséget.

M. Á.

DEMOGRÁFIAI FOLYÓIRATSZEMLE

EUROPEAN JOURNAL OF POPULATION

az Európai Népesedési Társaság folyóirata

2003. No. 3.

BRUNBORG, H. – LYGSTAD, T. H. – URDAL, H.: A népirtás megszámllálása: hány embert öltek meg Srebrenicában?

SOBOTKA, T. – ZEMAN, K. – KANTOROVA, V.: A demográfiai átmenet a Cseh Köztársaságban 1989 után: a második demográfiai átmenet.

OUADAH-BEDIDI, M. – VALLIN, J.: A házastársak közötti korkülönbség Algériában. Változások 1966 óta és a regionális különbségek.

KREYENFELD, M.: Krízis vagy adaptáció – a jelenség újragondolása: a keletnémet és a nyugatnémet termékenység összehasonlítása a „fordulat” utáni első hat esztendőben.

GENUS

A Római Tudományegyetem Népszégtudományi Intézetének folyóirata

2003. No. 1.

- GOLINI, A.*: A jelenlegi demográfiai helyzet és az öregedés jövője. Néhány európai ország tapasztalata.
- SMEEDING, T. M.*: A jövedelem fenntartása az öregkorban: a jelenlegi helyzet és a jövőbeni kilátások a gazdag országokban.
- LEGARE, J. – MARTEL, L.*: Az öregkorúak életkörülményei a kilencvenes évek elején: nemzetközi összehasonlítás.
- DE JONG-GIERVELD, J. – BLOMMESTEIJN, M. – DE VALK, H.*: Társadalmi különbségek az öregek körében: a nemi és a rendszerbeni hatások.
- MARTEL, L. – CARRIERE, Y.*: A házasság megszűnésének hatása az öregek életkörülményeire: kanadai példák és nemzetközi összehasonlítások.
- EGIDI, V.*: Az öregkorúak egészségi állapota.
- GAYMU, J.*: Az öregkorúak lakáskörülményei.

2003. No. 2.

- CARLSON, E. – MOURGOVA, M.*: A társadalmi egyenlőtlenségek demográfiai hatásai a terhességek kimenetelére.
- RINALDI, A. – BIGAZZI, R. – DA IASO, S. – DI BACCO, M.*: A gyermekek nemi arányának változatai: statisztikai elemzés.
- BARBI, E. – CASELLI, G.*: A továbbélés regionális különbségeit alakító tényezők Olaszországban.
- EZRA, M.*: Környezeti sebezhetőség, vidéki szegénység és vándorlás Etiópiában: egy tartalom-elemzés.
- DJAMBA, Y. K.*: nemi különbségek a vándorlási motivációkban és szándékokban: Etiópia és Dél-Afrika összehasonlítása.
- POSTON, D. L. – WALTHER, C. S. – CHU, I. H. J. – GINN, J. M. – LI, G. J. K. – VO, C. H. – WANG, P. – WU, J. J. – YUAN, M. M.*: A Koreai Köztársaság és provinciái népességének nem és kor szerinti összetétele, 1970 és 1995.

JOURNAL OF MARRIAGE AND THE FAMILY

az USA Családi Kapcsolatok Nemzeti Tanácsának folyóirata

2003. No. 3.

- TEACHMAN, J.*: A gyermekkori életkörülmények és az együtt élő élettársi kapcsolatok alakulása.
- HEIMDAL, K. R. – HOUSEKNECHT, S. K.*: Élettársi és házassági kapcsolatok jövedelemszerkezete: a svéd és az amerikai gyakorlat.
- DUSH, C. M. K. – COHAN, C. L. – AMATO, P. R.*: Az együttélés és a házasság minősége és stabilitása közötti kapcsolat: változás a kohorszok között?
- GOODWIN, P. Y.*: Afro-amerikai és euro-amerikai asszonyok elégedettsége a házassággal.

- PREVITI, D. – AMATO, P. R.*: Miért maradnak házasságok? Előnyök, korlátok és a házasság stabilitása.
- TWENGE, J. M. – CAMPBELL, W. K. – FOSTER, C. A.*: Szülővé lenni és a házassági elégedettség: egy meta-elemzés.
- HANK, K. – KREYENFELD, M.*: A gyermeknevelésnek és a nők termékenységi döntéseinek többszintű elemzése nyugat-német adatokon.
- AVELLAR, S. – SMOCK, P. J.*: Csökken az anyaság elismerése az idők folyamán? Az anyák fizetésének kohorszok közötti összehasonlítása.
- WHITEMAN, S. D. – MCHALE, S. – CROUTER, A. C.*: Mit tanulnak a szülők a tapasztalatokból? Az első gyermek nevelése mint a gyakorlat vázlata?
- FELSON, R. B. – ACKERMAN, J. – YEON, S.-J.*: A családi erőszak ritka előfordulása.
- DELSOL, C. – MARGOLIN, G. – JOHN, R. S.*: A házasságban erőszakos férfiak tipológiája és összefüggés a közösségben tapasztalt erőszakkal.
- DE MARIS, A. – BENSON, M. L. – FOX, G. L. – HILL, T. – WYK, J. V.*: Közvetlen és közvetett tényezők az otthoni erőszakban: egy integrált modell tesztje.
- ROCHE, K. M. – ENSMINGER, M. E. – CHILCOAT, H. – STORR, C.*: A függetlenség megalapozása az alacsony jövedelmű városi környezetben: kapcsolat a tizenévesek agresszív viselkedésével.
- PONG, S.-L. – DRONKERS, J. – HAMPDEN-THOMPSON, G.*: Családpolitikák és a gyermek iskolai teljesítményének összehasonlítása ez egy- és kétgyermekes családok körében.
- TOMASSINI, C. – WOLF, D. A. – ROSINA, A.*: A szülők hozzájárulása a gyermek lakás-megoldáshoz és a szülő-gyermek kapcsolat minősége Olaszországban.
- MORRIS, P. A. – GENNETIAN, L. A.*: A jövedelem hatásának kimutatása a gyermek fejlődésére a gyakorlatból vett adatok felhasználásával.
- BROWNING, C. R. – OLINGER-WILBON, M.*: A szomszédság struktúrája, társadalmi szervezettség és a rövid távú szexuális kapcsolatok.
- ARTIS, J. E. – PAVALKO, E. K.*: A nők háztartási munkavégzésének csökkenése: egyéni változások és kohorsz differenciák.

POPULATION

a Francia Nemzeti Népeségtudományi Intézet folyóirata
2003. No. 2.

- JOHNSON-HANKS, J.*: Iskolai végzettség, etnikum és reprodukciós gyakorlat Kamerunban.
- DESEQUELLES, A. – BROUARD, N.*: Az intézetben és a családokban lakó időskorúak családi kapcsolatai.
- BARBIERI, M. – CATTEAU, N.*: A csecsemőhalandóság változása Reunion-ban az utóbbi ötven esztendőben.
- BELANGER, D. – KHUAT, T. H. O. – LIU, J. – PHAM, V. T.*: Növekedett-e a fiúgyermek iránti vágy Vietnámban?
- THANG, M. N. – POPKIN, B. M.*: A jövedelmek változása és az egészségügyi rendszer Vietnámban: a szegénység visszaszorulása és az egyenlőtlenségek fokozódása.

POPULATION AND DEVELOPMENT REVIEW

az Amerikai Népesedési Tanács folyóirata

2003. No. 2.*SHRIVER, L.*: Népesedés az irodalomban.*GREENHALGH, S.*: Tudomány, modernitás és Kína egy-gyermek politikája.*BOOMGAARD, P.*: A menyasszony anyagi helyzete és születésszabályozás: alacsony termékenység az indonéziai szigetvilágban, 1500–1900.*HIRSCHMAN, C. – TEERAWICHITCHAINAN, B.*: Kulturális és társadalmi-gazdasági hatások a válásra a modernizáció időszakában: Délkelet-Ázsia, 1940–1960.*WAITE, L. J. – LEHRER, E. L.*: A házasság és a vallás előnyei az Egyesült Államokban: egy összehasonlító elemzés.*HUGO, G. – CHAMPION, A. – LATTES, A.*: A település újabb koncepciója a demográfia számára.**POPULATION STUDIES**

A Londoni Közgazdasági Főiskola Népeségvizsgáló Bizottságának folyóirata

2003. No. 2.*ZHAO, Z.*: A Távol-Kelet halandósági jellegzetességeiről.*TERCEIRA, N. – GREGSON, S. – ZABA, B. – MASON, P. R.*: A HIV hozzájárulása a termékenység csökkenéséhez Zimbabwe vidéki területein.*MURRAY, C. J. L. – FERGUSON, B. D. – LOPEZ, A. D. – GUILLOT, M. – SALOMON, J. A. – AHMAD, O.*: Módosított logit halandósági tábla rendszer: elvek, empirikus igazolás és alkalmazás.*ELOUNDOU-ENYEGUE, P. M. – DAVANZO, J.*: Gazdasági visszaesések és oktatási egyenlőtlenségek, Kamerun, 1987–1995.*CALDWELL, J. C. – CALDWELL, B. K.*: Az átmenet előtti népességkontroll és egyensúly.*ALI, M. M. – BLACKER, J. – JONES, G.*: Éves halandósági arányszámok és többlethalandóság az öt éven aluli gyermekek körében Irakban, 1991–1998.**POPULATION TRENDS**

az Egyesült Királyság Nemzeti Statisztika Hivatalának folyóirata

2003. No. 2.*HINDESS, G.*: Anglia és Wales népesedése, 2001.*SMALLWOOD, S. – JEFFERIES, J.*: Családepítési elképzelések Angliában és Walesben: Trendek, események és magyarázatuk.*AGREE, E. – BISSETT, B. – RENDALL, M.*: A felmenők és a gyermekek egyidejű ellátásának gyakorlata a középkorú angol nők és férfiak körében.*MURPHY, M. – GRUNDY, E.*: Anyák életben lévő gyermekekkel és gyermekek életben lévő anyákkal: a termékenység és halandóság szerepe 1911–2050 között.

ZEITSCHRIFT FÜR BEVÖLKERUNGSWISSENSCHAFT
a Német Szövetségi Népeségtudományi Intézet folyóirata
2002. No. 3.

- DIEHL, C.*: Ki lesz német és miért? Biztonsági faktor az ifjú török és olasz származású német állampolgárságot kapottak csoportjában. A BIB integrációs kérdőív eredménye.
- HANK, K.*: A regionális termékenységi különbségek strukturális és időbeni összehasonlítása Nyugat-Németországban az újraegyesítés után.
- KREYENFELD, M.*: Nyugat-Németország születési sorrend szerinti születési arányszámai: kísérlet a teljes körű népmozgalmi és a reprezentatív adatfelvételek adatainak kombinálására.
- KLEIN, T. – Lengerer, A. – Uzelac, M.*: Élettársi életformák nemzetközi összehasonlításban.